OBSERVAȚII PRIVITOARE LA LIMBA ROMÂNĂ ÎN MEMORIALISTICA LUI JOHANN KASPAR STEUBE (1747 — 1795)

DE

LUMINIȚA și HORST-HELGE FASSEL

Scrisorile lui Franz Griselini (*Versuch einer politischer und natürlichen Geschichte des Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte*, Wien, 1780) au constituit multă vreme prima sursă de informare a străinilor despre Banat. Nu e de mirare deci că pantofarul din Gotha Johann Kaspar Steube (1747—1795) se inspiră din această carte, atunci cînd el însuși are ambiția să povestească despre cei 11 ani petrecuți în ținuturile bănățene. O face în capitolele 32—34 ale cărții sale de succes, *Wanderschaften und Schicksale* (Gotha, 1791), unde prezintă aspecte de istorie, geografie și etnografie a românilor. În cea de a doua publicație, dedicată de astă dată în exclusivitate Banatului (*Briefe über das Banat*, Eisenach, 1793), imitația merge pînă într-acolo, încît Steube trece de la obișnuita formă de voiaj continuu, expus în mod cronologic, la forma unor scrisori relativ independente una de cealaltă, așa cum procedează și Griselini. De la Griselini ia informații privind istoria conților de Timișoara sau superstițiile românilor. O contribuție personală a lui Steube aici este capitolul 9 (p. 92—110), cel mai extins ca proporții, care se referă la constatările făcute de autor asupra limbii române[1].

Înainte însă de a trece la prezentarea faptelor de limbă pe care le datorăm lui Steube, vom pune în evidență personalitatea sa, care a atras în mare măsură atenția contemporanilor. Goethe l-a cunoscut, după cum rezultă dintr-o însemnare a lui Steube din 4 XII 1820. Cunoscuții autori Campe și Schubart au primit cu căldură prima carte a lui. Ceea ce a fascinat pe contemporani este faptul că un simplu cizmar (se uită de obicei tradiția acestor meseriași cu contribuții de seamă în literatura germană, începînd cu Hans Sachs), un spirit necultivat, naiv (termen la modă în acea epocă), a întreprins atîtea și a reușit să exprime în graiul și concepția populară, viguroasă, experiențele sale. Interesul față de personajul Steube este mai mare și la fel este și îngăduința față de netăgăduitele sale lipsuri estetice și literare.

Într-adevăr, viața lui Steube nu este foarte obișnuită. Își pierde de timpuriu tatăl și, din cauza aceasta, e silit să învețe cît mai repede o meserie, cu toate că aptitudinile sale ar pleda pentru o instruire mai bună. Imediat după ce obține brevetul de

[1] În timpul călătoriilor sale, s-a calificat la Cremona, sub îndrumarea învățătorului austriac Hofmann, în predarea limbii italiene, iar cunoștințele și deprinderile sale le aplică acum în scrisoarea din 15 VI 1780, adresată fostului său profesor.

BDD-A1486 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:24 UTC)

calfă, pornește în lume. Ajunge mai întîi în nordul Germaniei: Lübeck, Stralsund. În ultimul oraș, se încorporează în armata suedeză, apoi după doi ani dezertează, trece în Olanda, face o călătorie de durată în Maroc, apoi în India și, după un intermezzo de 2 ani, timp în care străbate Italia, ajunge la Mehadia, de astă dată ca ostaș austriac. Dar nu se acomodează cu această viață, demisionează, participă la încercările de plantare de orez în Banat și devine asociat al unui mic restaurant din Timișoara. În cele din urmă, după nouăsprezece ani de peregrinări, simte dorul de patrie și se întoarce în orașul său natal, Gotha, unde se căsătorește. Este mereu copleșit de grijile materiale și, pentru că prima sa broșură *Not-und Hülfsbüchlein für Bauernsleute*, Gotha, 1787 — 1789, cu învățături, snoave și anecdote din mediul rural, a fost de bun augur, aducîndu-i un venit mai substanțial decît pantofăria, încearcă să se lanseze în literatură. Dar cum s-a întîmplat cu autori mult mai de seamă decît el, este silit să constate că existența scriitoricească este mai mult decît șubredă. Chiar și succesul la public nu însemna în același timp și un succes financiar. Amărăciunea acestei constatări străbate atît prefețele, cît și ultimele capitole din cele două cărți de amintiri. Primul jurnal, care intenționează să întocmească un fel de evoluție a personajului principal — adică a autorului — se termină printr-o sumă: autorul a văzut multe, a învățat de la viață o serie de deprinderi, de meserii, cunoaște mai multe limbi și le poate preda, stăpînește dialectele Italiei și cunoaște bine regiunile din această țară (ajunsă un loc de pelerinaj pentru călătoriile de instruire a tinerilor germani), se poate orienta în mai multe științe (chiar dacă îi lipsește profunzimea pătrunderii la esențe). Și cu toate acestea, continuă autorul, nu-și găsește un loc în societate care să-i permită o activitate cît de cît corespunzătoare cunoștințelor sale, o siguranță pentru existența de zi cu zi a familiei. Această concluzie-pamflet e completată apoi de atitudinea critică la adresa bisericii, atitudine care străbate ca un laitmotiv ambele scrieri, la ideile preconcepute (combate intoleranța față de alte națiuni și credințe), și dovedește că de fapt peste tot cel care pătimește mai mult este omul sărac. Această persepectivă a celui de jos face ca și constatările generale referitoare la țara noastră, chiar dacă faptele sînt preluate de la Griselini, să fie puse într-o nouă lumină, apreciate critic și răstălmăcite. Pe lîngă informații concrete economice și sociale despre Banat, aflăm și relatări convenționale, ca în mai toate jurnalele de călătorie (constatări și descrieri asupra superstițiilor românilor, cele referitoare la nuntă și botez, la portul bărbaților și al femeilor, la psihologia națională, constatări de ordin istoric). Mai importante sînt însă cele prin care Steube se opune ideologiei austriece existente și implicit lui Griselini. Românii sînt, potrivit părerii lui Steube, un „popor de bază" (*Hauptvolk*, termen folosit, de regulă, pentru un număr foarte limitat de popoare: latinii, germanii, evreii, slavii). Știrile despre ei apar rar de cînd au fost subjugați și au ajuns robi în propria lor țară (p. 16) și de cînd nicăieri nu mai poate fi întîlnită măreția lor de odinioară. Lipsiți de drepturi, românii sînt totuși poporul de baștină atît în Ardeal, în Moldova, Muntenia, cît și în Banat, unde și azi predomină numeric. Limba lor este o limbă romanică, se aseamănă mult cu cea italiană și latină, dar în ea există și elemente ale slavilor, „care au lăsat în urmă multe din limba lor" (p. 18). Nu e lipsit de interes că Steube este, după Büsching și Thunmann, printre primii care insistă asupra predominației elementului latin în limba română și indică, în același timp, importanța elementului slav.

Dintre autorii citați de Steube, cei mai mulți sînt istorici: Bonfinius, Eutropius, Timon, Bray, del Chiaro. De la Cantemir (citat de două ori), autorul preia afirmația că alfabetul folosit la români este cel slavonesc și constă din 48 de semne.

În rest, constatările sale lingvistice se bazează, în majoritate, pe cunoștințele proprii de limbă română însușite la Mehadia, de la fiii stăpînului său și de la o familie vecină. Potrivit unei uzanțe a epocii, Steube apelează, atît în jurnalul de la 1791, cît și în cel din 1793, la liste paralele de cuvinte din română, italiană, latină, pentru a dovedi: înrudirea celor trei limbi, deosebirile dintre ele, conservarea formelor latinești mai frecventă în română decît în italiană. Pentru aceste asemănări și pentru caracterul romanic al limbii române pledează apoi și seria destul de mare de propoziții românești intercalate în carte.

Pe lîngă aceste constatări de limbă vie, sînt inserate apoi paradigme însoțite de comentarii. Dar iată mai îndeaproape constatările sale.

BDD-A1486 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:24 UTC)

În planul foneticii, Steube admite existența a 48 de sunete diferite, pe care le dă în transcripție chirilică (p. 95—99). El subliniază faptul că o serie de sunete din limba română nu-și găsesc corespondent în latină și italiană, dar nu se arată tentat să explice acest fenomen, căci urmează principiul, pe care-l amintește la p. 5, după care este „obișnuit să ia orice întîmplare numai și numai așa cum se petrece, fără să meditez asupra ei". Caracterul descriptiv al prezentării are apoi drept consecință (ca dealtfel în toate jurnalele germane) lipsa unui principiu unitar de transcriere și de ortografiere a cuvintelor românești. De multe ori, transcrierea se face prin analogie cu cuvinte italienești corespunzătoare (și în virtutea unei tendințe vizibile), ca în: *vacca*, *pelle*, *saracca*. Reduplicarea consoanei se face uneori și din cauza evitării unei lecturi greșite, ca în cazul lui -s-, grafiat prin -ss-, așa cum se mai întîlnește și în gramaticile lui Molnar sau Șincai[2].

Sunetele *ă* și *î* sînt redate fie prin *a*, fie prin *e*, *i*, *u*, de ex. *se fiu*, *barba*, *tajar*, cu un etimologism specific epocii[3], sau *munia* „mînia", *strimp* „strîmb".

Consoanele sonore apar unori ca surde *(strimp*, *slobot)*, *z* e transcris de obicei prin *s (sestre*, *sid)*, după o ortografie evident germană. Aceste grafii se mai pot explica și prin pronunția acestor cuvinte de către vorbitorii de limbă maternă germană din Banat.

Pentru *i* accentuat și neaccentuat se întrebuințează *i* și *y*, dar fără discernămînt constant *(pe buni Oameniy*, *tu jesty*, *se fiz*, *tu fussy)*.

Ca și Sulzer și, mai tîrziu, Șincai, Steube îl iotacizează pe *e* inițial, redînd pronunția exactă *(jeu*, *jseti*, *jeram)*.

Deși face aceste concesii principiului ortografic fonetic, la transcrierea formelor paradigmatice, Steube se arată deseori etimologizant, pentru a dovedi înrudirea limbii române cu latina.

Cînd explică unele semne ale alfabetului chirilic, o face ca și Sulzer, dar fără să se suprapună în explicații, apelînd la limba germană. Astfel, pronunția dură a lui *r* înainte de *a* și *u* este comparată cu pronunția acestui sunet în cuvîntul german *Gestalt* (p. 95). Pe *ж* și pe *ѫ* îi vede deosebiți prin faptul că primul este varianta mai atenuată a celui de al doilea, deși îi transcrie aproximativ la fel: *Sch*, *sch* (p. 96—97). *ъ* este un *e* închis, ca ultimul *e* din *Seele*[4] (p. 97). Greșește flagrant atunci cînd socoate că *ѫ* nu există decît în cuvinte sîrbești (p. 97). Subliniem punerea în evidență a componenței genealogice a vocabularului limbii române. Pe ↑ îl indică pronunțat din nas și din laringe, ca — și iarăși comparația cu germana — în *ong*, (p. 99).

La capitolul lexic, uneori traducerea cuvîntului nu este cea mai exactă, ca în: *busskalitze* (pușculiță) = *tîlhar*, *viac* = *veșnic*.

În lista de cuvinte paralele în română și italiană, ni se pare cu totul notabil faptul că Steube semnalează, credem pentru prima dată, apropieri între forma românească a cuvîntului latin și cea dintr-o anumită zonă a Italiei. La corespondența *jerba* în rom., *erba* în it., remarcă în subsolul p. 107 că în Friul se întîlnește de asemenea forma *jerba*; sau la ex. rom. *tajar* „a tăia", it. *tagliare*, găsește la p. 108 că forma românească corespunde exact unui fonetism lombard.

Paralelismul româno-italian la Steube nu îmbracă forma unei exagerări, dat fiind că lista de vocabule deosebite în cele două limbi este mai mare decît lista de corespondențe (23 de cuvinte într-una și 17 în ecalaltă).

Printre dovezile faptului că Steube trebuie să fi consultat gramatici românești ale timpului este și structura paradigmelor nominale, care cuprind, conform practicii epocii, cazul ablativ. Dar nu putem afirma că el copiază o anumită gramatică.

---

[2] Cf. I. Molnar, *Deutsch-wallachische Sprachlehre*, Wien, 1788, pentru grafii ca *fuseasem* (p. 153) și S. Klein și Gh. Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Budae, 1805, pentru *fuss ssem* p. 50). Dealtfel, deși nu citează aceste materiale, este foarte probabil că Steube, setos de informație, a văzut gramaticile de circulație ale epocii privind limba română, inclusiv pe cea a lui Steube, aflată în vol. 2 din *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien, 1781.

[3] Cf. și ex. *se fiu* la Klein, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Vindobonae, 1780, p. 36.

[4] Și Sulzer compara acest sunet cu *e* german neaccentuat din silabele finale,

BDD-A1486 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:24 UTC)

La articolul nedefinit plural, feminin, Steube înregistrează forma *une* (p. 100), ca și la S. Klein (p. 11), în timp ce la Molnar apare forma articulată *unele* (p. 23). Că pluralul articolului definit nu este cel exact se explică și prin faptul că toți autorii de gramatici românești din epoca de început comit aceeași greșeală.

Articolul definit la Steube nu are vocativ (p. 100—101), așa cum apare și la Micu (p. 13), nu și la Molnar (p. 27), sau la Șincai (p. 20).

Ca și Sulzer, Steube face morfologie fragmentată. La substantiv nu se oprește nici asupra declinărilor după temele nominale, nici asupra deosebirilor de gen, nici asupra formării pluralului românesc. El se oprește doar la două paradigme, una a substantivului masculin *omul* (p. 102) și cealaltă a aceluiași substantiv precedat de adjectivul *bun* (p. 102—103), unde, probabil prin opoziție cu limba germană, flexiunea antrenează numai primul termen. Sintagma aceasta apare declinată și la Micu (p. 16). Micu însă scrie cuvintele cu un etimologism pronunțat, în forma *bonul hom*, iar la plural nici nu înregistrează diftongarea, *homeni*. Ca și la articol, și aici Steube întîmpină greutăți la redarea vocativului. Așa se face că la paradigma *omul*, atît la singular cît și la plural, vocativul echivalează ca formă cu nominativul, iar la ex. *bunul om*, numai la singular se înregistrează o formă pentru acest caz, *bune om*. Și la Micu vocativul echivalează formal cu nominativul, dar acest lucru este valabil și pentru plural. Molnar introduce interjecția ca însoțitoare a vocativului, la sg. *o, frumos om*, dar abia la plural apare forma corectă, *o, frumoșilor oameni* (p. 24—25).

La verb, Steube se rezumă doar la paradigma lui *a fi*, pe care îl trece în forma de infinitiv lung (p. 107), deosebit de Micu, Sulzer sau Molnar. Desigur că la Steube se manifestă aici o tendință explicită de latinizare, dat fiind faptul că, în epocă, infinitivul lung nu mai era utilizat. Modurile verbale recunoscute de el sînt indicativul, conjunctivul, imperativul și infinitivul. Ca și la Micu, lipsește optativul. Doar la Molnar apare un *praeteritum imperfectum optativi* (p. 187). Foarte interesant la Steube este faptul că perfectul simplu se numește *historisches Imperfectum*, și poate că denumirea este legată de întrebuințarea acestui timp de preferință în narație. În subtitlu (p. 104), Steube consemnează că acest timp nu este uzual („ist aber nicht üblich"). Viitorul se conjugă cu auxiliarul *a voi* (p. 104—105), ca în toate gramaticile vremii (numai Micu trece și forma populară fără *v* inițial).

Toate timpurile care apar la indicativ apar și la conjunctiv, prezent, imperfect, perfect, mai mult ca perfect, viitor, — în terminologie latină. Ca și la Micu (p. 36), și la Steube (p. 105) imperfectul conjunctiv este de fapt optativul prezent, iar mai mult ca perfectul aceluiași mod (p. 106) este optativul perfect. Între cei amintiți aici, diferă însă transcrierea: *eu aș fi* și *cu aș fi fost* la Micu și Șincai și *jeu aschi fi* și *jeu aschi fi fost* la Steube. Și în forma de viitor conjunctiv, Steube are asemănări cu Micu și Șincai, înregistrînd forma *se fiu jeu* (p. 106), în timp ce la Molnar, de exemplu, acesta sună cu *de: de voi fi eu* (p. 137).

Am înfățișat paralel paradigmele selective ale lui Steube prin comparație cu gramaticile timpului, pentru a convinge, pe de o parte, de faptul că Johann Steube, acest autodidact german bine intenționat în propaganda proromânească, a fost în pas cu știința gramaticii românești la zi, de unde și numeroasele paralele. Pe de altă parte, subliniem originalitatea autorului în prelucrarea materialului, pe care nu-l preia aidoma dintr-un anumit izvor.

După ce înșiră aceste fapte de gramatică, Steube, afișînd o ușoară oboseală, conchide: „dar trebuie să închei, altfel dumneavoastră primiți în locul scrisorii o gramatică propriu-zisă". Am spus că faptele sale de gramatică au o apariție fragmentară, ca și întreg ansamblul de scrisori. Aceasta a fost, dealtfel, și intenția autorului (p. 47), lucru care îi convenea, căci o gramatică, o istorie, o etnografie completă ar fi necesitat nu numai un studiu mai aprofundat, dar ar fi contravenit dorinței cititorilor de a afla cît mai multe și mai diverse. Steube a realizat deci ceea ce și-a programat, varietate și nu unitate, fragmente și nu ansambluri închegate, adevăruri particulare și nu integrale. El a fost conștient de faptul că atît i-a stat în puteri, dar atît i-a permis și genul de memorialistică de călătorie, mobil și tranzitoriu în sine.

BDD-A1486 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:24 UTC)